

Šindra – pozabljena strešna kritina Ribniške doline

Bivalni prostor naših prednikov je bil odvisen od narave in prostora. Osnovni del bivališča je bila streha – zaklon, iz katerega se je kasneje dvignila hiša. Strešna kritina je danes nekaj samoumevnega, nekoč pa so na izbor primerne kritine vplivale človeku dane surovine. Na Slovenskem so bile hiše najpogosteje prekrite s slamo, pred prihodom opečne strehe pa tudi s skodlami, o katerih bomo govorili. Leseno kritino danes ohranjajo in obujajo predvsem na Gorenjskem in Koroškem. Znano je, da je bila kritina nekoč razširjena tudi na območju Kočevske in Notranjske, kjer je bila izdelava skodel tudi že podrobno raziskana. Vmes leži Ribniška dolina. Kakšna je ribniška zgodba o izdelovanju skodel – šinder, kot ji pravimo pri nas?

Prve omembe lesene kritine

Najstarejšo omembo skodle zasledimo v opisu jezera na Veliki gori, ki ga je leta 1689 objavil polihistor Janez Vajkard Valvasor v Slavi vojvodine Kranjske. Ob jezeru naj bi ležali veliki kupi skodel ali deščic iz tisovine ali macesnovine, vse poraščene z mahom. Ribničani so mu pripovedovali, da bodo ljudje to jezero našli takrat, ko bo zgnila streha ribniške cerkve, in da bodo s temi skodlami streho na novo prekrili. Na Slovenskem so bile v času Valvasorja s skodlami krite predvsem grajske in sakralne stavbe ter domačije premožnih kmetov. Zgodba pripoveduje, da je bila ribniška cerkev krita

s skodlami, Valvasorjevi bakrorezi pa prikazujejo, da najbrž tudi Ribniški grad, saj je bila strešna opeka na Dolenjskem v petnajstem in šestnajstem stoletju še zelo redka in draga. Opečna kritina je na kmečkih hišah in pomembnejših gospodarskih stavbah v uporabi šele stoletje kasneje, po letu 1800. V Franciscejskem katastru iz leta 1824 razberemo, da je bilo v Ribnici 85 zidanih in 64 lesenih stanovanjskih hiš. S skodlami, kamnom ali opeko so bile krite enonadstropne hiše premožnih posestnikov, lesene hiše pa so bile krite s slamo ali skodlami. To kaže, da je bil tip kritine odvisen od premoženjskega stanja domačij. Ker ni bilo dovolj gradbenega lesa, so ga domačini kupovali v sosednjih okrajih. O pomanjkanju in krčenju gozdov poročajo že uradniki gospostva Ortnek, ki so leta 1792 ugotovili, da so podložniški gozdovi opustošeni. Za klavno stanje gozdov so obtožili izdelovalce skodel, rešet in škatel ter trgovce z lesom. Po pritožbi je okrožni urad zagrozil z ostrejšimi kaznimi, v primeru, da bi kmet brez najave še sekal les za stavbni les, drva ali skodle. Izdelovanje skodel v Ribniški dolini se omenja že v poročilu iz leta 1740, ki ga je zapisal upravitelj Auerspergove grofije Kočevje Volf Ferdinand Polc, ki pravi, da Ribničani oskrbujejo celotno Kranjsko s soljo, lončeno in leseno posodo, siti, rešeti, krožniki in skodlami. Poročila kažejo, da so Ribničani izdelovali in prodajali skodle, vendar niso znani podatki, za kolikšno količino je šlo. Z gotovostjo pa lahko trdi-

mo, da so bile stavbe v Ribniški dolini do začetka devetnajstega stoletja v večini krite s skodlami in slamo.

Skodle v devetnajstem in dvajsetem stoletju

Trend kritin se je korenito spremenil z izgradnjo Opekarnar na Mlaki, ki je omogočala izdelavo in prodajo industrijsko izdelane opečne kritine. V tem obdobju je dostopna tudi tehnika fotografiranja, ki pokaže, da so se skodle v Ribniški dolini uporabljale in ohranile vse do prve polovice dvajsetega stoletja. Na ribniškem trgu so bile zadnje skodlane pritlične trške hiše starejšega videza, to so bile Betankova (kasneje tako imenovana ribniški nebotičnik), Pildarjeva, Ramorjeva, Slemenčeva in Suščeva. Pritlična je do danes ostala le Slemenčeva. Zadnji leseni enonadstropni hiši, kriti s skodlami, sta v Ribnici bili Bojkna in Plevečeva hiša. Tako dolgo sta se ohranili zaradi lege na drugem bregu Bistrice, ki ju je obvarovala pred požari in spremembami dvajsetega stoletja. Ogenj pa leta 1925 ni prizanesel strehi Marijine cerkve pri Novi Štifti, katere kupola je bila tedaj še pokrita s skodlami, kar kaže, da so bile najbrž tako krite tudi mnoge druge cerkve. Zgodnje upodobitve akademskega slikarja Franceta Miheliča prikazujejo vaški vsakdan in utrinke iz njegovega življenja v Dolenjih Lazih v tridesetih letih prejšnjega stoletja. Pisana paleta različnih tipov kritin in hiš na podobah potrjuje, da so bile še tik pred drugo svetovno vojno vaške hiše krite z različnimi kritinami. Skodle so se v naših krajih ohranile na drevesni uti lipe pri Novi Štifti, ki jo je leta 1965 dal postaviti pater Dominik Ploj. Skodlana je tudi obnovljena Rudeževa kapela, tako je bil prekrit tudi gospodarski objekt v Glažuti, ki se je pred nekaj leti porušil pod težo časa. Skodle ščitijo tudi drevesni štor nekdanje »jelke velikanke«, ki je rastle na Veliki gori.

Izdelovanje kritine

Ribničani skodle imenujemo šindra (iz nem. *schindel*). Izdelovali oziroma *parali* (cepili) so jih predvsem iz lesa jelke, smreke in macesna. V Valvasorjevem zapisu so skodle izdelovali tudi s tisovine, ki sicer ni običajen les za izdelavo kritine. Tisa je bila

Slika 1: Ribniški trg konec devetnajstega stoletja Na fotografiji je viden niz s skodlami kritih hiš (Zbirka razglednic Muzeja Ribnica, inv. št. 683).

nekoč v naših krajih zelo razširjena, vendar so jo zaradi trdnosti in vitkosti lesa v srednjem veku skoraj iztrebili za izdelavo lokov in samostrelav. Na drevesno vrsto danes spominja vrh Tisovec na Mali gori. Na Ribniškem so podobno kot v Loškem Potoku in na Kočevskem izdelovali kranjski tip skodel. V dolžino so merile od 80 centimetrov do 1 metra. Kot je razvidno iz starih razglednic ribniškega trga, so se skodle po svoji dolžini približevale gorenjskim, ki so bile daljše od 1 metra. Za izdelavo skodel so Ribničani uporabljali enaka orodja kot za izdelavo oboda in lesenih posod. Posamezno skodlo so cepili s *klino*, po kateri so tolkli z lesenim *batom*. Obdelane deščice so po sušenju v vrsti zabili na *late*. Iz fotografskega gradiva je razbrati, da sta bila uveljavljena dva tipa polaganja skodel: navpično in navzkriž. V ribniški občini so se z izdelovanjem skodel v zadnjih letih ukvarjali predvsem Slemenci, kjer še vedno delujeta dva skodlarja – iz Sv. Gregorja in Andola. V zadnjih letih se pojavljajo pobude po učenju izdelave skodel, na primer v Rakitnici so na prireditvi kuhanja oglarske kope dogajanje popestrili tudi s prikazom izdelovanja skodel.

Skodle danes?

Človek stremi k spremembam. Staro menja novo, stare hiše se načrtno podirajo, dušo vaškega podeželja in kulturne krajne korenito spreminjajo novi trendi. Zanimivo, med mladimi je priljubljena tako imenovana »retro« kultura, ki se skozi ustvarjalno izražanje vrača v preteklost. Ali je smiselno ohranjati oziroma obujati etnološke značilnosti naših krajev, kot je denimo

Slika 2: Nekdanja Plevevova hiša ob Grajski poti v Ribnici (zbirka digitalnih fotografij Muzeja Ribnica, zasebna last)

kritina šindra? Zaradi obstojnosti materiala je seveda primerneje izbrati opečno kritino. Skodla iz macesna lahko sicer zdrži tudi do štirideset let, zato je kritina lahko še vedno ustrezna za prekrivanje manjših sodobnih objektov, na primer manjših gospodarskih objektov, nadstreškov, oglasnih kozolcev, smerokazov, razpel itn. Dobrodošla je pri obnovi stavb z vrednostjo kulturne dediščine, za katere je znano, da so bile tako krite. Arhitekturne značilnosti krajev in naravni materiali vplivajo na psihologijo bivanja, saj se v takem okolju bolje počutimo. Pomislite, da ob obisku tujih krajev radi občudujemo njihove arhitekturne posebnosti, ki že stoletja kljubujejo času in prostoru.

Domen Češarek

Domoznanska dejavnost – Knjižnica
Miklova hiša Ribnica

Literatura

- Čeč, Dragica: »Nisem kradel lesa, samo veje sem pobiral!«. *Kronika* 52, 2004, št. 1, str. 21.
- Golec, Boris: Novi paberki iz 18. stoletja v Ribnici. *Kronika* 67, 2019, št. 2, str. 238.
- Igor, Sapač: Grad Breg pri Ribnici na Dolenjskem in njegov arhitekturnozgodovinski pomen. *Kronika* 66, 2018, št. 3, str. 443.
- Miran Sattler in France Stele: *Stare slovenske lipe*, Celje: Mohorjeva družba, 1973, str. 249.
- Šarf, Franči: Lesene strehe v Sloveniji. *Slovenski etnograf* 29, 1976, str. 53–74.
- Šifrer, Mojca: Katastrska občina Ribnica v luči Franciscejskega katastra. Filozofska fakulteta: Oddelek za etnologijo, 1988.
- Valvasor, Janez Vajkard: *Slava vojvodine Kranjske*. Ljubljana: Zavod Dežela Kranjska, 2009.

Informatorja

Anton Prelesnik (Kočevje) in Stanko Žitnik (Sv. Gregor)